

Judith Rich Harris i el Mite de l'Educació

Tot i haver estat introduïda per Steven Pinker, el gran divulgador de les teories evolucionistes sobre la ment, Judith Rich Harris és una de les teòriques de la psicologia de l'educació més desateses, i al mateix temps més significatives, del final de segle 20, marcat per l'atzucac del conductisme i per la presa de consciència de la insuficiència de les teories cognitives, molt centrades en comparacions, brillants però mancades de base real, entre el funcionament de la màquina i el de l'ordinador. El cognitivisme va tenir un moment de glòria en psicologia perquè semblava una alternativa més consistent a les propostes *psicopop* vinculades al 'Maig del 68', però al cap de quinze o vint anys es va veure que la seva adaptació a l'escola era, com a mínim, problemàtica. El cognitivisme, seguint la petja del conductisme, va elaborar tota una sèrie de teories sobre els 'procediments' cognitius, passant per alt que cada nen elabora les seves pròpies estratègies d'aprenentatge d'una manera pròpia. L'intent cognitivista de 'normalitzar' el procés d'aprenentatge va fracassar d'una manera estrepitosa. Estadísticament, el descens del nivell educatiu a Catalunya, i a Europa en general, a partir de finals de la dècada de 1980 fins a inicis del segle 21, per exemple, correlaciona de manera molt clara a la introducció als currícula per via legal del model cognitivista que frena la capacitat adaptativa dels infants.

El mèrit de Judith Rich Harris és el d'haver mostrat en el seu llibre 'THE NURTURE ASUMPTION' (1998), traduït a l'espanyol amb el títol: EL MITO DE LA EDUCACIÓN. POR QUÉ LOS PADRES PUEDEN INFLUIR MOY POCO EN SUS HIJOS (1999) que els nens tenen estratègies cognitives molt diverses, que són capaços d'actuar d'una manera molt variada segons els diversos ambients on viuen (no és 'el mateix nen' a casa que a l'escola que amb els amics) i que són bàsicament socialitzats pels seus iguals, és a dir, mitjançant seu contacte amb altres nens –i no per la petja paterna o escolar. El llibre de Judith Rich Harris provenia d'un article publicat a la 'Psychological Review' (1995) pel qual l'any 1997 va rebre el premi George A. Miller de l'Associació Americana de Psicologia en mig d'un escàndol considerable perquè, a més de desafiar les idees convencionals sobre el paper dels pares i de l'escola, l'autora no era ni psicòloga (tot i haver estudiat psicologia a Harvard no es va llicenciar i es dedicava a la redacció de materials didàctics), ni treballava en cap Universitat.

Sempre s'ha dit sobre els joves i els adolescents que '*Déu els cria i ells s'ajunten*', però estranyament fins Judith Rich Harris els psicòlegs no s'havien preguntat quines afinitats es construeixen pel fet d'*ajuntar-nos* i quines pautes se'n deriven per a la construcció de la personalitat. Les idees de Judith Rich Harris són d'un sentit comú força espectacular perquè, de fet, ve a constatar que l'adaptació al grup construeix la forma de pensar i de viure dels seus membres, amb independència dels valors que els trameti la família (al cap i a la fi les àvies sempre recomanaven no posar-se 'no posar-se nervioses' a les mares primerenques). La paremiologia està plena de dites sobre els amics ('val més un bon amic que un parent ric', 'dels amics els profits', 'entre amics no cal tovalles', 'l'amic el pots triar i el parent te l'han de dar'...), i en conseqüència, la seva tesi no es pot considerar una novetat, excepte si s'entén que la psicologia he pressuposat un nivell d'individualisme i d'atomització social que sovint impedia valorar els mecanismes col·lectius de creació de coneixement i de consens. L'important és que Judith Rich Harris, en valorar com a central la pressió del grup, tendeix a treure dramatisme i pressió a l'acció de pares i mestres que, a parer seu, resulta molt menys significativa del que psicoanalistes i conductistes van creure sempre. Els nens no són educats ni pels pares ni per l'escola sinó pels altres nens amb els quals interrelacionen; són els altres nens i nenes els qui els mostren als companys d'edat les pautes de captivament adient.

Aquestes idees van ser rebudes d'ungles perquè desafiaven el que s'ha anomenat 'la psicologització de la societat', és a dir, el tòpic segons el qual són els psicòlegs i els pedagogs els qui s'han d'encarregar d'educar 'correctament'. Amb l'extensió de la 'cientificitat' psicològica cap a la dècada de 1950 la qüestió educativa va passar al primer pla, en la mesura que permetia relligar psicologia i societat i convertia els 'psicòlegs' (o el manual de pediatria del doctor Spock) en imprescindibles per dur a terme tasques que fins aleshores es consideraven de sentit comú i a l'abast de qualsevol que tingués temps per dedicar-s'hi. El treball de Judith Rich Harris vol mostrar que hi ha dos tòpics de la psicologia que no es compleixen necessàriament: 'la creença conductista que els pares influeixen en el desenvolupament dels seus fills mitjançant les recompenses i càstigs que els dispensen i la creença freudiana que els pares poden confondre seriosament els seus fills i que sovint succeeix així' (p. 30 ed. esp.).

Ara com ara el maridatge entre psicologia, pedagogia i societat (i el tòpic perfectament absurd segons el qual 'necessitem' psicòlegs per educar, malgrat que milers d'anys d'educació raonablement funcional mostren el contrari), s'ha convertit en un gran tòtem inatacable i indiscutible en les societats postindustrials. Judith Rich Harris és, en aquest sentit, tota una heretge de la psicologia educativa perquè la seva tesi trenca l'*estatus quo* de la tradició acadèmica. Avui existeix tota una indústria psicològica de l'autoajuda, del reforç escolar i l'estimulació precoç, etc. que viu literalment d'haver convençut la gent de la seva 'necessitat' malgrat que les proves demostrin que no funciona, però que per triomfar perquè primer ha creat malestar emocional i després ha 'promès' ajudar a superar-lo. La desvalorització del paper dels psicòlegs i dels pedagogs tindria conseqüències complicades perquè la recerca de la 'millor' estratègia educativa implica un debat polític que dona un paper sobredimensionat a pedagogs i psicòlegs quan actuen controlant l'opinió pública i creant marcs mentals, tendents a fer creure a l'opinió pública que no hi ha sortida que no passi per acatar les normes dels suposats experts.

En aquest aspecte que el llibre de Judith Rich Harris abocava a una completa revisió del model conductista i cognitivista –i possiblement per això ha estat silenciada. La tesi tradicional segons la qual pares ansiosos produeixen nens ansiosos i pares amables tenen fills amables sembla consistent amb el sentit comú, però a poca experiència que hom tingui tothom la pot veure falsada quotidianament. De vegades passa efectivament això, però molt sovint, senzillament, no passa. De fet, l'educació dels fills en els primers anys de la vida consisteix a explicar-los que no s'han de comportar com els seus pares (és a dir que ni poden encendre mistos, ni poden conduir cotxes, ni fumar, ni cuinar...), encara que els nens voldrien fer-ho. És falsa, doncs, la suposició segons la qual els nens volen ser com els seus pares. Si ho volguessin ser jugarien a fer la declaració de la renda o a posar la rentadora – que és el que de debò fan els grans. En realitat els nens no volen ser grans, segons Judith Rich Harris, sinó que volen ser nens i rebre l'assentiment dels companys del seu grup d'edat. Fer-se '*popus*' i evitar ser uns '*margis*' és el que els obliga a adequar els comportaments socials. I pel que fa al poder de l'escola, la suposició que allò que aprenen els nens els marcarà i haurà de servir per a tota la vida resulta d'un optimisme exagerat, perquè la major part dels alumnes no recorda res dels seus estudis de cap assignatura al cap d'un parell d'anys si no ho exerceix quotidianament, com reconeixerà qualsevol que intenti recordar alguna cosa de les matemàtiques de l'ESO i no hagi fet després estudis d'aquest àmbit.

En l'educació real, herència i ambient són inseparables, i òbviament influeixen en la vida dels individus, però segons Judith Rich Harris, la personalitat no depèn primàriament d'aquests dos elements. Pares agressius poden tenir fills agressius o fills submisos indistintament i pares d'alt quocient poden tenir fills fracassats a l'escola o fills llestíssims. Per a Judith Rich Harris la transmissió cultural no és parental, ni escolar, sinó grupal. En les seves paraules: 'Així és com jo crec que es

tramet la cultura: del grup que formen els pares al grup que formen els fills. No de pare a fill, sinó de grup a grup, de grup de pares a grup de fills' (p.267). A partir dels tres anys els nens formen grups, xerren entre ells i es trameten informacions – en una paraula: se socialitzen i com que no es volen sentir estranys, internalitzen les regles del joc. Segons l'autora: 'Els nens que tenen una vida familiar estranya, perquè no se'ls deixa veure la televisió, o perquè els seus pares són diferents a altres pares de la mateixa illa de cases, acabaran adquirint, malgrat tot, la mateixa cultura que els seus companys. L'adquireixen allí mateix on l'han adquirit els seus companys: al si del grup. Si els seus pares parlen una llengua estrangera, si usen forquilles o creuen en fetillers i esperits malignes, ells acabaran adquirint el mateix llenguatge, costums i creences que els seus companys. L'única diferència és que l'adquiriran de segona mà.'

El barri, la colla, els companys de curs etc. creen les pautes de socialització pròpies i grups diferents tenen normes diferents que els individualitzen. 'Els nens –diu Judith Rich Harris– s'identifiquen amb un grup d'altres com ells i assumeixen les regles del grup. No s'identifiquen amb els seus pares perquè els pares no són persones com ells, els pares són adults' (p. 446). Només cal recordar la vida als sinistres internats anglesos en què els nens a partir dels vuit anys eren apartats de les seves famílies i no veien els pares més que a les vacances. Els nens no eren, doncs, socialitzats pels seus pares però parlaven amb el mateix accent aristocràtic que ells (i no amb l'accent de classe baixa de les minyones i els preceptors amb qui passaven realment el temps), perquè els altres nens de llocs com Eton, Harrow i Rugby els el trametien.

Les pautes morals i el 'caràcter' (una noció tan metafísica com la de sexe dels àngels) són també adaptatives. Es reforça la conducta que té èxit i no es repeteix la que fracassa. No cal ser psicòleg, ni haver llegit Judith Rich Harris per saber que els cristians roben malgrat dos mil anys de predicar contra el robatori, o que els jueus poden ser molt nazis si pel davant troben un palestí. Per tant, la tesi segons la qual l'educació o la història del propi grup determina la conducta ha de ser, com a mínim, sotmesa a revisió. El problema del creixement moral i intel·lectual no estaria vinculat a una determinada família sinó al fet de tenir (o no) un grup amb el qual identificar-se i del qual rebre reforçament.

La tesi de Judith Rich Harris no tan sols ajuda a 'desculpabilitzar' els pares. El més important és que dóna pistes a l'hora d'educar des de la perspectiva multicultural i d'actuar contra la violència juvenil. En la seva opinió l'educació multicultural fracassarà sempre si els nens provinents d'altres cultures no es veuen obligats a integrar-se en el grup majoritari. Déu els cria i ells s'ajunten i, per tant, cal evitar que s'ajuntin amb un grup que impedeixi la seva integració. Qualsevol mestra que hagi treballat amb grup d'immigrants a Primària o a Secundària sap que això és estrictament cert: a partir del moment en què grups d'immigrants (del país o la cultura que siguin) se senten prou forts per construir el seu grup a part dins l'aula, el projecte de convivència al centre s'ha trencat irremissiblement. En canvi, quan només hi ha un nen a l'aula que no parla l'idioma del país, necessàriament s'integra amb els altres i adopta els seus models. Judith Rich Harris dóna força informació sobre integració i resultats escolars de nois afroamericans que resulta perfectament congruent amb el que deu o quinze anys més tard s'ha vist en escoles catalanes.

I el mateix es pot sobre el paper del grup en actuacions violentes. L'experiència de molts educadors és que quan al grup algú vol 'fer-se el *matxito*' el grup i la seva aquiescència o desaprovació és fonamental en l'èxit o el fracàs. 'Així com els ocells s'uneixen en bandades, els adolescents agressius i aquells a qui atrau el perill i l'excitació s'uneixen amb d'altres com ells' (p. 358). Si el grup creu que la violència és 'normal', per molt que s'eduqui contra la violència, Judith Rich Harris (i l'experiència empírica) pronostiquen que la violència no disminuirà actuant només

sobre individus aïllats. En resum: 'la personalitat que adquirim entre companys d'infància i adolescència és la que ens acompanyarà la resta de la vida' (p.358).